

Pabo 3-studenten begeleiden bij het kiezen van een exemplarisch onderwerp

‘Kan dit onderwerp, meneer?’

‘Exemplarisch onderwijs doet een beroep op de vele mogelijkheden die kinderen in zich hebben, maar die er binnen de “gewone” manier van lesgeven niet altijd uitkomen. Veel leerlingen in het basisonderwijs genieten er dan ook van. Regelmatig verbazen ze hun leerkrachten door de creativiteit die ze opeens aan de dag leggen.’ Zomaar enkele zinnen uit een reader bij de module waarin pabostudenten voor het eerst in aanraking komen met exemplarisch onderwijs. Arry Kraaij geeft een impressie van deze module, de reacties van studenten en de manier waarop deze begeleid worden bij het ontwikkelen van hun eerste miniatuur.

Natuurlijke manier van leren

In de specialisatie pabo 3 maken studenten kennis met exemplarisch onderwijs. Ze ervaren exemplarisch onderwijs doordat de docent voorbeeldig lesgeeft. Daardoor beleven we met elkaar deze vorm van onderwijs. Daarna is het de beurt aan studenten om in een miniatuur exemplarisch onderwijs voor te bereiden en dit vervolgens uit te voeren met kinderen. In deze zoektocht stellen studenten al snel de vraag: ‘Kan dit onderwerp, meneer?’ Hoe ga je daar als docent nu mee om?

Ik denk aan mijn dochter, die tijdens de zomervakantie uren heeft ‘gespeeld’ met schelpen. Hoe vaak heeft ze de schelpen niet in haar handen gehouden. In haar ogen de verwondering, wat mooi, stil zijn ... En dan

die veelheid aan verschijningsvormen. Ze heeft een aantal schelpen meegenomen naar ons vakantiehuis. Daar heeft ze doosjes gemaakt voor de schelpen, ze heeft ze namen gegeven en ze geordend. Vol trots liet ze haar mooiste schelp zien. Uren is ze ermee bezig geweest en ik heb me verwonderd. ‘s Avonds lagen de schelpen keurig gerangschikt in doosjes op haar bed. Dit zijn leerervaringen die een leven lang meegaan en die kinderen (en ons) vormen.

Een schelp op het strand

Docent en student reflecteren met elkaar op deze wijze van leren. We ontdekken dat dit een heel natuurlijke manier van leren is en dat met name jonge kinderen op deze wijze de werkelijkheid tegemoet

treden. Op welke wijze maakt de schelp zich aan ons bekend? Kijk door de ogen van een kind ... Hoe komt deze schelp aan zijn kleur? Wat zijn die ribbels op de schelp? Kijk, hier zit een gaatje in, hoe komt dit? Waarom ligt de schelp daar? Waar komt hij vandaan? We stellen vragen aan het verschijnsel, het fenomeen, dat centraal staat. En met het stellen van dit soort vragen dringen we dieper door in het verschijnsel zelf. Het verschijnsel maakt zich aan ons bekend en geeft geheimen prijs. We raken gefascineerd, verwonderen ons en ontdekken dat het schijnbaar gewone heel bijzonder is. Voor christenen is deze ervaring van de schoonheid van de schepping een teken of verwijzing naar de glorie van God. Een gouden moment voor kinderen en leerkracht.

Hoe pakken we het aan?

Tijdens de colleges exemplarisch onderwijs in het derde leerjaar van de pabo worden exempels en miniaturen voorbeeldig uitgevoerd. We zitten in een kring rond een verschijnsel. Ditmaal staat het schilderij 'De verloren zoon' van Rembrandt centraal. Vragenderwijs dringen we hier dieper in door. Voorbeelden van vragen die aan de orde komen, zijn: wat zie je hier?, waarom staat hij daar?, wat heeft de schilder donker gemaakt?, waar zou je willen staan? Er volgt een reflectie op het pedagogisch en didactisch handelen van de docent. De ervaringen met deze vorm van onderwijs worden besproken: wat hebben we gedaan?, hoe hebben jullie het ervaren?, wat voor soort vragen hebben we elkaar gesteld?, wat is je opgevallen? Vragen die de studenten aan het denken zetten over wat ze zojuist hebben ervaren. Na verschillende intro's op soortgelijke wijze is het de beurt aan de studenten. Ze gaan zelf onderwijs ontwerpen volgens de principes van exemplarisch onderwijs. Al snel komen de studenten met onderwerpen. Daarbij stellen ze vragen als: 'Meneer, ik wil graag een miniatuur gaan voorbereiden over geld, kan dit?'; 'Ik wil gaan werken over kleding'; 'Ik zie mogelijkheden om over mijn vogel een miniatuur te ontwerpen, ik weet er veel van'; 'Ik heb schelpen gevonden tijdens mijn vakantie, kan ik er wat mee?'; 'Mijn belangstelling ligt in de muziek en ik wil iets ontwerpen met dieren en muziek.' Samengevat: welke onderwerpen zijn geschikt en waarom wel of niet? Studenten zijn gewend om dit soort vragen te stellen. Hoe ga je hier als docent nu mee om en

wanneer leent een onderwerp zich voor exemplarisch onderwijs?

De miniatuur krijgt zijn vorm ...

Met de studenten ga je op zoek. Je probeert zo dicht mogelijk bij het verschijnsel en bij de mogelijkheden van de student te blijven, zoekt naar afstemming en probeert dienstbaar te zijn aan 'het concept' en de student. 'Meneer, wij willen het over geld gaan doen.' We gaan met elkaar in gesprek. Hoe ziet de euro eruit en waarom ziet deze er zo uit? We brengen de uiterlijke verschijningsvorm in kaart: wat zien we? We gaan dieper en vragen ons af: wat vertegenwoordigt deze munt?, waarom is hij er gekomen?, welke wereld zit erachter? We ontdekken dat het alles te maken heeft met waardetoekenning. De munt vertegenwoordigt een bepaalde waarde. Hoe was dat vroeger? Met elkaar gaan we op zoek naar de oorsprong. We ontdekken dat geld is ontstaan vanuit de ruilhandel. Je ruilt iets met een ander wat voor jou een bepaalde waarde heeft. We komen erachter dat de waarde kan verschillen. Soms is voedsel zo belangrijk dat je er veel geld voor over hebt. Studenten en docent raken steeds enthousiaster en de miniatuur krijgt langzaam zijn vorm. Kinderen moeten gaan ervaren wat ruilhandel betekent en dan zelf op zoek naar 'iets nieuws', omdat ruilhandel niet lang vol te houden is. Wat voor mogelijkheden zijn er? Een symbool dat een bepaalde waarde vertegenwoordigt en waar afspraken over worden gemaakt.

Verwondering

Over dit proces van een miniatuur ontwerpen gaat het gesprek met de studenten dat volgt. Deze manier van kijken heeft alles te maken met vorming, met wie wij geworden zijn. In het gesprek komen we erachter dat we vaak zo oppervlakkig kijken en leren. We denken het vaak al te weten en we verwonderen ons niet meer samen met de leerlingen.

Een van de studenten merkt op: 'Wat is dit toch mooi voor kinderen, wat zou dit onderwijs kunnen bijdragen aan de vorming van jonge mensen, de kinderen verdienen het en hebben er recht op.' We lezen met elkaar over de principes van exemplarisch onderwijs. We lezen: 'De leerkracht voert de leerling door zijn terughoudende vragen weg van zichzelf naar de werkelijkheid die zo beslag kan leggen op de leerling. De fundamentele houding die exemplarisch onderwijs nastreeft is niet de individuele zelfontplooiing,

maar gehoor geven aan de werkelijkheid; niet de voortdurende reflectie op zichzelf, maar wel de belangeloze aandacht en inzet voor het andere en de ander' (Van Crombrugge, 2007). We ontdekken dat dit te maken heeft met vorming en menswording. Op welke wijze zijn wij ingeworteld in de werkelijkheid en vindt er een ontmoeting plaats? Wat blijft ons bij van de ontmoeting met mensen, met de dingen om ons heen? Hebben die dingen voor ons nog een geheim of staan we er niet meer voor open en verwonderen we ons niet meer?

Ontmoeting met de werkelijkheid

Wagenschein stelt in zijn boek *Verstehen lehren* dat het voor leerkrachten belangrijk is om te weten dat het waarnemen van het verschijnsel pedagogisch gezien het startpunt is. Het is belangrijk kinderen te onderwijzen op het niveau dat met het blote oog is te zien. Wagenschein stelt ook dat we de verschijning van bijvoorbeeld de dieren niet alleen als functioneel moeten zien, maar ook als schoonheid, als *zelfportret van het leven*. Het werken op het niveau van de waarneming met het oog houdt eveneens in dat we bij de behandeling van het lichaam niet beginnen met het skelet: 'Man kann das Lebendige nicht toter anfangen' (Wagenschein, 1997). Verwondering over het verschijnsel gaat gepaard met emotie. Emotie zit in de motivatie om iets te onderzoeken. Emotie is er bij de startvraag die het kind in beweging zet. Emotie is er aan het eind van het proces, als de leerling weer aan het denken wordt gezet. Voor emotie geldt dat deze altijd verbonden is met de kennis die opgedaan wordt. Ze gaat aan de wetenschap vooraf en wordt aan het eind door de wetenschap in gang gezet. Er zijn zelfs geen wetenschappelijke ontdekkingen gedaan zonder de aanwezigheid van emoties. 'Vorming en menswording zijn te vergelijken met het zich inwortelen in de werkelijkheid. Het betekent: een ontmoeting met de werkelijkheid in de gestalte van mensen en dingen die je bijblijven, omdat ze op een of andere wijze een indruk nalaten,' zegt Kalkman (2007) in dit kader.

Conclusie

Terug naar de vraag: 'Kan dit onderwerp, meneer?' Heel wat onderwerpen waarbij het verschijnsel centraal staat en waarbij ontmoeting plaatsvindt, komen in aanmerking. Belangrijk is dat de onderwerpen voldoende rijk en diep zijn, zodat ze in het klein (in de praktijk van de school) een afspiegeling kunnen zijn van wat er zich in de grote wereld afspeelt. De

schelp – die vertolkt dat ieder organisme zijn eigen verschijningsvorm heeft en aanzet tot verwondering over vormen, kleuren en structuren – en de euro als een verwijzing naar waardetoekenning en ruilhandel zijn daar voorbeelden van.

Bij exemplarisch onderwijs wordt het gewone bijzonder, maar dat gaat niet vanzelf. Ontwerpen en het begeleiden daarvan vraagt bij deze vorm van onderwijs meer dan het snel beantwoorden van de vraag of iets wel of niet kan. Of een onderwerp kan of niet, heeft mede te maken met de houding waarmee een student het tegemoet treedt en of

er een ontmoeting met de werkelijkheid plaatsvindt. Het heeft ook te maken met de mogelijkheden die het verschijnsel of onderwerp oproept en de vragen waarmee het kan worden geopend. Dat onderwerpen in het klein een afspiegeling dienen te zijn van wat er zich in de grote wereld afspeelt, betekent bovendien dat je bij exemplarisch onderwijs altijd zoekt naar een verschijnsel met een kern die een bepaalde 'zin' in zich draagt. Dan blijkt dat niet alles geschikt is. De zoektocht om tot een ontwerp te komen is niet helemaal te programmeren. De wijze waarop je een ontwerp uiteindelijk met leerlingen ontsluit, is uiteraard wel voor een deel geprogrammeerd. Er ligt dan namelijk een praktijkbeproefd ontwerp, dat zich bewezen heeft. Door aandacht te besteden aan de bovengenoemde werk- en zienswijze en studenten daarmee te laten oefenen openen we voor hen mogelijkheden om kinderen onderwijs aan te bieden waarin ze gevormd worden in de ontmoeting met de werkelijkheid. Zou u dat ten diepste niet willen?

Arry Kraaij is docent onderwijskunde bij Driestar Hogeschool. Hij is onder andere coördinator van het programma exemplarisch onderwijs in pabo 3.

Geraadpleegde literatuur

- Crombrugge, H. van (2007). De leerkracht als instituteur. Lezing gehouden tijdens de conferentie onderwijskunst op 29 maart 2007 in Biezenmortel. In: *Artificium*, 1, 2007.
- Horst, W. ter (2002). *Onderwijzen is opvoeden*. Kampen: Kok.
- Kalkman, B., J. Veldman, R.F. de Kool en W. Reijnoudt (red.) (2005) *Onderwijskunst. Handboek voor exemplarisch onderwijs*. Gouda: Driestar Educatief.
- Kalkman, B. (2007). Zin in exemplarisch onderwijs!? Lectorale rede gehouden op 3 oktober 2007. In: *Artificium*, 3, 2007.
- Wagenschein, M. (1997). *Verstehen lehren*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.